

ELM FƏDAİSİ, YORULMAZ MÜƏLLİM, QEYRƏTLİ VƏTƏNDAŞ

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elminin XX əsrin ikinci yarısında yetişmiş görkəmli simalarından AMEA-nın müxbir üzvü, professor Abbas Zamanovun anadan olduğu gündən 100 il keçir. O, özünün Məmməd Arif Dadaşzadə, Feyzulla Qasımzadə, Mir Cəlal, Cəfər Xəndan, Əli Sultanlı, Məmməd Cəfər və Həmid Araslı kimi böyük məsləkdaşları ilə birlikdə ölkəmizdə ədəbiyyatın və elmin inkişafında, ədəbi əlaqələrimizin vüsətlənməsində, alimlərimizin yeni, istedadlı, vətənpərvər nəsilələrinin yetişməsində təqdirəlayiq xidmətlər göstərmişdir. Ümummilli lider Heydər Əliyev Abbas Zamanovu yaxından tanımış, xalqımız qarşısında xidmətlərini yüksək qiymətləndirmişdi. O, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri vəzifəsində çalışarkən A.Zamanovun vəfatı xəbərini alanda "Səs" qəzetində nəşr olunan

başsağlığı məktubunda yazmışdı: "Böyük alim, Azərbaycan elminin, ədəbiyyatının, mədəniyyətinin inkişafında öz fədakar əməyi ilə əvəzsiz rol oynamış Abbas Zamanovun xidmətləri unudulmazdır. Ədəbiyyatımızın bir çox ölkələrdə tanınması və təbliğ olunması onun adı ilə bağlıdır. Şübhə yoxdur ki, Abbas Zamanovun yaratdığı əsərlərdən milli mədəniyyətimiz gələcəkdə də bəhrələnəcəkdir" ("Səs" qəzeti, 7 aprel 1993-cü il).

Abbas Fəttah oğlu Zamanov 1911-ci ildə oktyabr ayının 10-da Şərurun Maxta kəndində yoxsul əkinçi ailəsində dünyaya gəlmişdir. Özü danışardı ki, 1918-ci ildə erməni quldur dəstələrinin hücumundan xilas olmaq üçün Cənubi Azərbaycana köçən şərurlular arasında onların da ailəsi varmış. Anadan yetim qalmış Abbas atası və qardaşı İsmayıl Xoyda sığınacaq tapmışdılar. Fəttah kişi bir ərbabın malikanəsində muzdurluq edir, ailəsinin yarımçıq güzəranını böyük çətinliklə yoluna qoyurdu. Xeyli zəifləmiş xəstə qardaşı məhrumiyyətlərə, müalicəsizliyə dözməyib dünyasını dəyişmişdi.

Daşnak həmlələrinin qarşısı alınandan sonra Maxtaya qayıdan Fəttah kişi evlənmiş, uşaqlarının sayı artmışdı. Cütü, öküzü olmayan ailəni dolandırmaq zor iş idi. Əlacsız qalan ata Abbası uşaq evinə verməli olur. Burada yaşaya-yasaya təhsil almağa müvəffəq olan A.Zamanov 1926-cı ildə Bakı Darülmüəlliminə qəbul edilmişdir. O, təxminən 40 il sonra Maarif komissarlığının arxivində çalışarkən özünün o zamankı şəxsi işinə rast gəlir. Saralmış qovluğunun üzərində yazılıbmış: "Ədəbiyyatdan "əla", riyaziyyatdan "iki üstəgəl" qiymət aldığı və uşaq evində yaşadığı üçün qəbul edilsin". Ədəbiyyatdan "əla"-nı imtahan günü ona şəxsən Abdulla Şaiq müəllim yazıbmiş... (Bu sənədin fotosuratını vaxtilə Abbas müəllim xəlif kədər qarışıq bir iftixar duyğusu ilə bu sətirlərin müəllifinə göstərmişdi).

Darülmüəllimini bitirdikdən sonra Astraxanbazarda (indiki Cəlilabad) bir il müəllimlik edir. Onu rayon komsomol komitəsinin katibi seçirlər. Daha bir ildən sonra A.Zamanovu gənclər mətbuatında işə köçürürlər. O dövrün çox populyar qəzetlərindən "Gənc işçi"-nin redaktor müavini olur və uzun müddət dövrü mətbuatda, mədəniyyət sahəsində çalışır, Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının direktoru vəzifəsində işləyir.

Bakıda Nizami muzeyinin ekspozisiyasında Böyük Vətən müharibəsi dövrü ədəbiyyatının əks olunduğu xüsusi guşədə Sevastopolun müdafiəçisi Əbülhəsənin, Kerçdə panton batalyonunda vuruşan İsmayıl Şıxlının, topçu zabit Ənvər Əlibəylinin, kəşfiyyatçı İslam Səfərlinin portretləri cərgəsində rəngi solmuş bir foto da nümayiş etdirilir. Cəbhə şəraitində, irəliləmədən heç bir hazırlıq görülmədən, tələm-tələsik çəkilmiş bu şəkildə kontrast o qədər zəifdir ki, təsvir edilən adamın paqonlarından onun hərbi

rütbəsinə çətinliklə təyin etmək olur. Lakin dolu sifət, təbəssüm qonmuş qalın dodaqlar, nikbinlik və xeyirxahlıq ifadə edən gözlər isə... Özüdür ki, var: şəkildə cəbhəçi-jurnalist Abbas Zamanovun tanış və mehriban siması canlanır. O, öz cəbhə oçerklərini qələmə alanda məhz həmin şəkildəki görkəmdə və qiyafədə olmuşdur. Bəli, Azərbaycan ədəbiyyatının yorulmaz tədqiqatçısı kimi yalnız respublikamızda və keçmiş Sovetlər İttifaqında deyil, bir sıra xarici ölkələrdə də yaxşı tanınan Abbas müəllim Azərbaycan mətbuatı tariximizdə həm də qorxmaz cəbhəçi jurnalist kimi yaşayır.

Şimali Qafqaz cəbhəsində 58-ci ordunun tərkibində vuruşan və əvvəlcə "İrəli", sonra isə "Fəhlə-Kəndli Qızıl Ordusunun döyüşçüsü" adlı cəbhə qəzetlərində əməkdaşlıq edən A.Zamanovun aldığı təltiflər və təşəkkürlər arasında bir sənəd var. Bu, 1943-cü ildə Sovet İttifaqı Teleqraf Agentliyi (TASS) tərəfindən cəbhəyə - Abbas müəllimin adına göndərilmiş fəxri fərmandır. Həmin fəxri fərmana o, öz əsas əsgəri vəzifəsini yerinə yetirməklə yanaşı, Azərbaycan oxucularını cəbhə həyatı ilə tanış edən maraqlı yazılar yazıb çap etdirdiyi üçün layiq görülmüşdür. Bu yazıların səhifələrində sərrast atəşlə onlarca faşisti məhv etmiş snayper Ziba Qəniyevanın, qeyri-bərabər döyüşdə xariqələr göstərən düşmən generalını əsir almış Fariz Səfərovun, qara xaç nişanlı təyyarələri vurub salan Adil Quliyevin, od saçan düşmən puleymotunun lüləsinə sinəsini sipər edərək hücum keçən döyüşçülərimizə yol açan Gəray Əsədovun, faşist tanklarının qənimi Yaqub Gözəlovun, yaralanmış komandirini öz çiynlərində atəş yağmuru altından çıxarıb xilas edən tibb bacısı Səlimə Xəlilovanın fədakarlıqlarına dair unudulmaz epizodlar canlandırılmışdır.

O zaman hələ şairlər böyük epik poemalarını, ədiblər roman və povestlərini hasilə gətirib ayrıca kitablar kimi nəşr etdirməyə, dramaturqlar pyeslərini tamaşaya qoydurmağa macal tapmamışdı. Operativ yazılan şeirlər, xırda hekayə və oçerklər, publisist məqalələr qəzet sütunlarında, jurnal səhifələrində, təşviqat vərəqlərində dərc olunur, öz oxucusuna vaxtında çatır və dövrün tələblərindən doğan böyük vətənpərvərlik vəzifəsini vicdanla yerinə yetirirdi.

Nəsrimizin, onun bədii publisistika qolunun və oçerkliyin müasir mərhələsində A.Zamanovun "Cəbhə dəftərindən" kitabı bəlkə də sənətkarlıq baxımından bu gün bir o qədər diqqəti cəlb etməzdi. Lakin Böyük Vətən müharibəsinin canlı şahidləri tərəfindən yazılan şanlı salnaməsində azərbaycanlı cəbhəçi jurnalistin qələmə aldığı kiçik bir yarpaq olmaq etibarilə bu kitabça nadir hadisələrdəndir. Onu oxuyarkən bir daha aşkar görmək olur ki, dünənki adi Azərbaycan fəhləsi, kəndlisi, həkimi, müəllimi, tələbəsi, şagirdi, müharibə günlərində xalqın taleyi həll edilərkən az bir müddət içərisində cəbhə gerçəkliyinin tələblərinə əsasən necə dəyişmiş, təkcə zahiri görkəmi, paltar, silahı ilə deyil, mahiyyətcə, mənaca, öz xarakteri və psixikası etibarilə necə mübariz əsgərə çevrilmiş, rabitəçi, tankçı, topçu, snayper, təyyarəçi, tibb bacısı... olmuşdur. Bu böyük tarixi həqiqətin kiçik bir hissəsini də olsa əks etdirdiyinə görə Abbas müəllimin oçerkləri bizim üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Mən bəzi cəbhə qəzetlərində də, arxanın mətbuat orqanlarında da Abbas müəllimin 1941-45-ci illərdə çap etdirdiyi bir çox oçerklərini oxumuşam. Onlarca oçerki arasında ikisini göstərmək mümkün deyil ki, eyni tərzdə yazılmış olsun. Vaxtın qıtlığına baxmayaraq, öz oçerklərinin kompozisiyası üzərində müəllif dönə-dönə düşünüb-daşınmış, onların hər biri üçün xüsusi təqdimat üsulundan istifadə etmişdir.

Bu oçerklər döyüşləri kənardan görən, yalnız eşitdikləri əsasında yazan bir nəbələdin yox, cəbhənin sınaqlarını, səngər həyatının üzüntülərini, hücum döyüşünün oyatdığı yüksək əhval-ruhiyyəni, güllə yarasının ağrısını, dost itkisinin acısını şəxsən yaşamış bir zabitin, qeyrətli Azərbaycan oğlunun canlı şəhadətidir. Vaxtilə onlar Vətənin səadəti uğrunda vuruşan igidləri yeni qəhrəmanlıqlara ruhlandıraraq, arxa cəbhə adamlarının qələbəyə inamını qüvvətləndirmişdir. Bu yazıların alovu

vətənimizin bədxahlarını həmişə alışıdırıb yandırmışdır. Alov saçan bu sətirlər o illərdə olduğu kimi, bu gün də Qarabağın azad olunması üçün amadə olan müstəqil Azərbaycanın fədakar əsgərlərinə mənəvi dəstəkdir.

Müharibədən sonra A.Zamanov Azərbaycan Dövlət Universitetində təhsil almağa başlayır. Lakin vaxt dar idi. Cavanlıq çağlarını cəbhə yemişdi. Sənədlərini qiyabi Pedaqoji İnstituta verir və iki ilə oranı müvəffəqiyyətlə bitirib həmin institutda ədəbiyyat nəzəriyyəsiindən dərs deməyə başlayır. Feyzulla Qasımzadə və Əli Sultanlı kimi tanınmış həmkarlarının məsləhəti və tövsiyəsi ilə iş yerini dəyişir və universitetdə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatından mühazirələr oxumağa başlayır. Əsrin ədəbiyyat korifeyləri Mirzə Cəlil və M.Ə.Sabir barədə elmi axtarışlar onu cəlb edir və bu nəcib fəaliyyətini ömrünün sonuna qədər davam etdirir.

Beləliklə də universitetin filologiya fakültəsində sırası müəllimlikdən başlayan A.Zamanov həmin ali məktəbin ən nüfuzlu qurumlarından biri olan Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının müdiri vəzifəsinə qədər yüksəlmiş, 8 il həmin kafedranı böyük müvəffəqiyyətlə idarə etmişdi. O, bir müəllim kimi ali təhsil, tədris prosesinə öz adı ilə bağlı yeniliklər tətbiq edirdi. Məsələn, ilk dəfə məhz Abbas müəllim universitet mühazirəsini, özəlliklə seminarları bunun üçün zərurət olduqda auditoriyadan çıxarib Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi Muzeyinin salonlarına, bəzi görkəmli şair və ədiblərin mənzil-muzeylərinə aparmışdı. Məhz onun təşəbbüsü və müşayiəti ilə bizim bir çoxumuz ilk dəfə Nizami muzeyində olmuş, XX əsrin əvvəllərindəki ədəbi proses haqqında mühazirəni həmin mərhələni əla əyani vasitələrlə əks etdirən əlvən salonda, C.Məmmədquluzadənin ev muzeyində dinləmiş, "Molla Nəsrəddin" jurnalının 1906-cı ilin aprelində çıxmış birinci sayını heyran-heyran əlimizə almış, bu tarixi və tələyüklü təmasdan ürəklərimiz rıqqətə gəlmişdir.

Onun müəllimliyi dərs deməklə bitmirdi. Tələbələrinin yataqxana, təqaüd, məişət, sağlıq problemləri də həmişə Abbas müəllimin diqqət mərkəzində idi. 1950-ci ilin fevralında - çovğunlu bir gündə bərk soyuqlamış, hərərətım yüksək olduğu üçün bir neçə gün dərsə gedə bilməmişdim. Bunu eşidən Abbas müəllim dərhal universitetin yaxınlığındakı "Passaj" bazarından mer-meyvə alıb bir-iki tələbə yoldaşım ilə yanıma gəlmişdi. Onun həyəcan təbili bütün yataqxana rəhbərliyini ayağa qaldırmışdı. Dərhal təcili yardım gəlmiş, mənə o zaman çox dəbdə olan pensilin iynəsi vurulmuş, hərərətım düşmüşdü. Üzərindən 60 il keçəndən sonra demək çox çətindir: həmin gün, o uzaq "Altıncı Dağlıq" küçəsindəki yataqxanada mənim qızdırmamı salan həkimin vurduğu iynə idi, yoxsa Abbas müəllimin özünün dənələyib ağzıma qoyduğu, "güləyşə" narın cana məlhəm şirəsi?

Tələbələrinə böyük qardaş, ata münasibətini Abbas müəllim ömrünün axırına qədər qoruyub saxladı, istedadına inandığı cavanların aspiranturaya qəbulundan başlamış, ailə həyatı qurarkən onlar üçün elçilik etməyə qədər, bütün müşküllərinin həllində yaxından iştirak etdi. O, yüz işin içində vaxt tapır, universitetin son kursunda təhsil alan yetirmələrinin diplom işləri, aspirantların namizədlik dissertasiyaları haqqında məqalələr yazıb dövrü mətbuatda nəşr etdirir, onları ruhlandırır. A.Zamanovun sözün həqiqi mənasında, mənəvi atalıq, ağsaqqallıq qayğısından pay almış bu cür gənclərdən Baloglan Şəfiyev, Kamran Əliyev, Nizaməddin Şəmsizadə və qeyriləri artıq çoxdan elmlər doktoru, professor kimi ali məktəb kafedralarında, akademiya institutlarında səmərəli elmi yaradıcılıq işi ilə məşğuldurlar. Belə bir faktın da üzərindən keçə bilmirəm: Abbas müəllim mənim də ilk kitabım ("Firidun bəy Köçərli") haqqında rus dilində ilk geniş məqalələrdən birini yazıb "Literaturnıy Azerbaydjan" jurnalında nəşr etdirmişdi (1964).

A.Zamanovun tərcümeyi-halında tələyüklü rol oynamış məşhur hadisə də onun ali məktəbdə müəllimlik fəaliyyətinin qaynar çağında baş vermişdi. Məlum olduğu kimi, xalq şairi Səməd Vurğunun

vaxtsız vəfatından sonra, 1957-ci ildən başlayaraq hər il baharda şairin xatirəsinə həsr olunmuş anım gecəsi keçirilirdi. İş elə gətirib ki, mən bu gecələrin hamısında iştirak etmişəm.

S.Vurğun martın 21-də doğulmuşdu.

1960-cı ilin Novruz bayramından bir həftə sonra, martın 29-da Akademiyanın böyük salonunda keçirilən növbəti tədbirin aparıcısı AEA-nın vitse-prezidenti, akademik M.A.Dadaşzadə, məruzəçisi isə filologiya elmləri doktoru, professor Cəfər Xəndan idi. Hər şey o zamankı rəsmi yığıncaqlarda olduğu kimi, "öz qaydası ilə" davam edirdi. Məruzədən və irəlicədən çıxışı nəzərdə tutulmuş bəzi nətiqlərdən sonra Abbas müəllim söz istəyib xitabət kürsüsünə qalxdı. S.Vurğun yaradıcılığının əhəmiyyətindən, onun əsərlərində öz əksini tapan xalqlar dostluğu ideyasından müxtəsər danışan natiq getdikcə həyəcanlanırdı. Bu yerdə heç kəsin gözləmədiyi, lakin bir-iki saniyə keçər-keçməz salondakıların 99 faizinin şərik olduğu çox güclü bir həyəcan yaşandı. Abbas müəllim deyirdi:

- Çox təəssüf ki, indi bu dostluğu pozmaq istəyən bəzi qüvvələr meydana çıxıb. Bu yaxınlarda Yerevanda idim. Mənə məlum oldu ki, orada Naxçıvanın Ermənistana birləşdirilməsi üçün yığıncaqlar keçirilir, qərarlar qəbul edilir, təxribatçılıq ruhunda tərtib olunan sənədlər hazırlanır. Mən inanıram, əgər Səməd Vurğun sağ olsaydı, hökmən deyərdi ki, biz Naxçıvanın bir qarışını da heç kəsə verməyəcəyik!

Salondan o vaxta qədər heç bir yığıncaqda eşitmədiyim bir gurultu qopdu, güclü çəpik dalğası qəzəblə döşəməyə çırpılan təpik gumbultularına, aramsız davam edən fit-fısqırıq səslərinə qarışb elə bir təəssürat oyadırdı ki, vaxtilə ermənilərin yandırıb xaraba qoyduqları "İsmailiyyə" binasının tavanı indicə çatlayıb dağılacaqdı. Nə zaman qoşulduğumu bilmədiyim bu uğultu bir neçə dəqiqə çəkdi. Arif müəllim sarsılmış, həyəcədən rəngi qıpqırmızı qızarmışdı. Axı bu gecə də olmasa, günü sabah ondan yığıncağın aparıcısı kimi bu fəvqəladə ideoloji hadisə haqqında "yuxarı idarə" qarşısında hesabat vermək tələb olunacaqdı... Nəhayət, salonda nisbi bir sakitlik əmələ gəldi. Yığıncağın sədri salona müraciətlə dedi:

- Yoldaşlar, Abbas Zamanov çox həyəcanlı olduğundan bir qədər hissə qapılmışdı. İndi o da sakitləşib, yəqin ki, çıxış edib dediklərindən peşiman olduğunu etiraf edəcəkdir... (Bununla dünya görmüş Arif müəllim A.Zamanovun qarşıdan gələn çox ağır cəzasını bir qədər yüngülləşdirmək istəyirdi). Lakin bir daha xitabət kürsüsünə yaxınlaşan Abbas müəllim sözünün üstündə çox möhkəm durmuşdu:

- Mən dediyimi demişəm və sözümdən qaçmıram!

Yenə də gurultulu alqışlar qopdu... Yığıncaq pozuldu. Həmin tədbirin iştirakçılarından Elçin Əfəndiyev (o zaman 16 yaşı təzə tamam olmuşdu) xeyli sonra 2003-cü ildə yazmışdı: "Qardaş olub Hayıstan-Azərbaycan!" kimi süni mahnıların sədaları altındakı yalançı "xalqlar dostluğu" şüarçılığı mühitində Abbas Zamanovun o axşamkı çıxışı sosialist Bakısının ətalət içində mürgüləyən ictimai həyatında günün günorta çağı çaxan qəfil ildırım kimi bir şey oldu. Sonralar isə məlum oldu ki, o çıxış Azərbaycanın taleyində mühüm rol oynayıb..." Tezliklə Abbas müəllimi partiyadan çıxardılar. Tələbələr ilə ünsiyyətini təhlükəli sayaraq universitetin filologiya fakültəsində mühazirə oxumaqdan kənar etdilər, kitab və məqalələrinin nəşrinə qadağa qoydular, ayda 83 manat almaqla kiçik elmi işçi vəzifəsində işləmək üçün bizim Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna göndərildilər. Akademik Məmmədəğa Şirəliyev o zaman İnstitutun direktoru, mən partiya təşkilatının katibi və elmi katib, f.e.d. Məsud Əli oğlu isə həmkarlar təşkilatının sədri idi. Bu gün məmnun-məmnun xatırlayıram ki, bütün hüquqlarının bərpa olunduğu 1968-ci ilə qədər Nizami İnstitutunda ona "gözün üstə qaşın var" deyən olmadı. İşlədi, yazdı və tədriclə çap olunmağa başladı...

Sözü gedən yığıncaqdan bir qədər sonra məlum oldu ki, sən demə, Moskva Mikoyan, Tevosyan kimi yüksək vəzifəli işəvər ermənilərin təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə qaldırılmış bu müdhiş məsələni xəlvətcə, o vaxt deyildiyi kimi, "afişirovat eləmədən", əl altından "həll edib" cəmiyyəti artıq baş vermiş fakt qarşısında qoymaq istəyirmiş.

Amma müdrik bir Azərbaycan atalar məsəlində deyildiyi kimi, "daş qayaya rast gəlmişdi". Abbas müəllimin o tarixi çıxışı və həmin çıxışın doğurduğu əks-səda Xruşşova gedib çatmış, o da "ağrımaz başına dəsmal bağlamaq" istəməyib deyibmiş ki, "biz ölkə daxilində ərazi məsələlərini müzakirə etmirik..."

Xruşşovun aqlının beşdə biri Qorbaçovda olsaydı, Ermənistan heç vaxt Dağlıq Qarabağla bağlı indi şahidi olduğumuz bu qələti edə bilməzdi.

Abbas Zamanov çox mötəbər bir mənəviyyat körpüsü idi: Azərbaycanla xarici ölkələr arasında, ədəbiyyatımızın və elmimizin dünəni ilə bu günü arasında, artıq ömrünü başa vurmaqda olan yaradıcı ziyalılarımızla gənc istedadlar arasında...

Təqribən 60 il bundan əvvəl bu sətirin müəllifi Azərbaycanın yeganə Dövlət Universitetində tələbə ikən, filologiya fakültəsində müntəzəm olaraq keçirilən ədəbi yığıncaqların, görkəmli yazıçılarla görüşlərin, müxtəlif yubiley təntənələrinin təşkilində sevimli müəllimimiz Abbas Zamanov xüsusilə fəal iştirak edərdi. Həmin yığıncaq və görüşlərin bir çoxu haqqında o, özü təşəbbüs irəli sürər, sonra isə necə deyirlər, qolunu çırmayıb hazırlıq işinə girişər, tələbələrə unudulmaz təsir bağışlayan həmin görüşlərin yüksək səviyyədə, mütəşəkkil keçməsi üçün əlindən gələni əsirgəməzdi. Vaxtilə M.Ə.Sabiri yaxından tanımış, onun şagirdlərindən olmuş xəstə pensiyaçını bu məclislərdən birinə gətirib öz böyük müəllimi haqqında xatirələrini söylətmək üçün o nə qədər səy göstərmişdi! Qocaman yazıçılarımız Məmməd Səid Ordubadını və Abdulla Şaiqi, C.Məmmədquluzadənin həyat və məslək yoldaşı, böyük ədib haqqında mötəbər xatirələr kitabı yazmış Həmidə xanım Məmmədquluzadəni, M.Ə.Sabirin müasiri və yaxın dostu, görkəmli maarif xadimi Camo Cəbrayılbəyli, Abbas Səhhətin şagirdlərindən, təbabət professoru Emin Əfəndiyevi bizim nəsil ilk dəfə universitetin akt salonunda, filologiya fakültəsinin 107 sayılı çoxyerli auditoriyasında, tələbə yataqxanasımızın qiraət salonunda keçirilən həmin görüşlərdə şəxsən tanımışdır. Bu cür görüşlər nəsillər arasında canlı körpü yaradır, qocaman ədəbiyyat və mədəniyyət xadimlərimizə gümrahlıq, sevinc bəxş etdiyi kimi, elm təşnəsi olan gəncləri də həvəsləndirir, onların seçdikləri sənətə məhəbbətini daha da artırır, vətənpərvərlik duyğularına pərvəriş verirdi.

XX əsr ədəbiyyatı son dərəcə mürəkkəb, ziddiyyətli bir dövrün, inqilablar epoxasının ədəbiyyatıdır. Bu ədəbiyyatın böyük nümayəndələri, ilk növbədə C.Məmmədquluzadə və M.Ə.Sabir, onların əməl və məslək dostları olan digər görkəmli sənətkarlar Rusiyada baş vermiş 1905-ci il inqilabının bilavasitə təsiri nəticəsində ictimai-ədəbi həyatın qaynar qoynuna atılmış, xalq səngərində öz baş mövqelərini tutmuş, buradan da ədəbi fikrin inkişafına istiqamət vermiş, qəflətdə qalanların gözlərinin açılması, azadlıq və tərəqqi arzularının Azərbaycanda və Yaxın Şərqdə geniş yayılması üçün tarixi xidmətlər göstərmişlər. Buna görə də tamamilə təbiidir ki, A.Zamanovun elmi fəaliyyətində C.Məmmədquluzadə və M.Ə.Sabirin yaradıcılığı, bütövlükdə "Molla Nəsrəddin" ədəbi cərəyanı əsas yer tuturdu. Bu sahədə Abbas müəllimin apardığı uzun müddətli ardıcıl elmi axtarışların ilk və ən uğurlu nəticəsi "Sabir və müasirləri" probleminin həllinə həsr olunub 1966-cı ildə hasilə yetmiş namizədlik dissertasiyasıdır. Məlum olduğu kimi, bu əsər üçün Ali Attestasiya Komissiyası müəllifə birbaşa filoloji elmlər doktoru alimlik dərəcəsi vermişdi. Həmin tədqiqat və "Sabir gülür", "Şairin dünya şöhrəti", "Yaşasın şəhriyari-hürriyyət" kimi sanballı məqalələri də müəllifin öz əsas tədqiqat obyektinin vacib problemlərinə qarşı heç zaman soyumaq bilməyən məhəbbətindən bizə yadigar qalan gözəl nişanələrdir.

"Əməl dostları", "Aydan arı, sudan duru", "Ömər Faiq Nemanzadə", "Məsləkim tərcümeyi-halımdır" kimi məqalələri A.Zamanovun bir araşdırıcı kimi daim narahat təbiəti haqqında, ictimai fikir tariximizin ayrı-ayrı faktlarını dürüsləşdirmək üçün qeyrətlə sərf etdiyi əmək haqqında aydın təsəvvür oyatmaqdadır. Keçən əsrin əvvəllərində xalqın qabaqcıl yaradıcı ziyalıları ən mütərəqqi ideyaları həmvətənlərinə, soydaşlarına çatdırmaq üçün bədii ədəbiyyatdan, böyük çətinliklə açmağa nail olduqları yeni kitabxana və məktəblərdən, təsis etdikləri qəzet və jurnallardan, teatrdan, musiqidən, bədii tərcümədən xüsusi səy və ardıcılıqla istifadə edirdilər. Maraqlıdır ki, H.Zərdabi, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Hüseynzadə, N.Nərimanov, Ə.Qəmküsar, A.Səhhət, A.Şaiq, Ü.Hacıbəyli, Ö.Faiq, S.Hüseyn, S.S.Axundov kimi yaradıcı ziyalılarımızın istisnasız olaraq hamısı o zaman müəllimlik etmiş, böyük əksəriyyəti mühərriqliklə məşğul olmuş, bir çoxu dram əsəri yazmış, teatr yaratmış, pyeslərin tamaşaya qoyulmasında şəxsən yaxından iştirak etmişlər. XX əsrin görkəmli xadimlərini bu mənada xalqımızın iş və fəaliyyət ensiklopedistləri adlandırmaq olar. Buna görə də Abbas müəllimin kitab və məqalələrində Azərbaycan yazıçılarının ədəbi yaradıcılığı ilə yanaşı, onların ictimai fəaliyyətinə, pedaqoji işinə də geniş yer verilmiş, teatr məsələlərinə xüsusi diqqət ayrılmışdır.

Abbas Zamanov Mirzə Ələkbər Sabirin bir növ fanatına çevrilmişdi. Şairin yaradıcılığının elmi-nəzəri təhlili və əsərlərinin nəşri sahəsində bitib-tükənməyən fəaliyyəti öz yerində. Sabirin həyat tarixçəsində böyüklüyündən-küçüklüyündən asılı olmayaraq, elə bir fakt, hadisə, sənəd yoxdur ki, Abbas müəllim onu ələk-vələk edib dəqiqləşdirməsin, öz mötəbər tədqiqatçı möhürünü vurmasın.

Öz tədqiqatları nəticəsində prof. A.Zamanov belə obyektiv bir qənaətə gəlmişdi ki, Sabir nəyin pis, nəyin əyri, nəyin düz olduğunu müstəqim tərzdə demirdi. On illər boyu cəhalətin kütləşdirdiyi şüurları oyatmaq, hərəkətə gətirmək üçün moizə və nəsihət artıq kara gəlmirdi. Şirin qəflət yuxusuna dalanları "bidar etmək" üçün onlara gülmək, onları güldürmək lazımdır ki, diksini ayılsınlar, gözlərini açıb gərnəşdikdə bərk sancmaq lazımdır ki, bir daha qəflət yuxusuna getməsinlər. Alim, el arasında deyildiyi kimi, qala üstündə qala qurur, yəni Sabirin yaradıcılıq amalı haqqında şəxsi qənaətini dahi M.F.Axundzadənin bu mötəbər mülahizəsi ilə bir növ möhürləmiş olurdu: "Pis və çirkin adətləri insanın təbiətindən istehza və masqaradan başqa heç bir şey qoparıb çıxara bilməz".

Abbas Zamanovun elmi tədqiqatlarının ədəbiyyat elmimizin tarixində oynadığı çox əhəmiyyətli rol haqqında təsəvvürü tamamlamaq məqsədilə akademik Həmid Araslının özünə məxsus səmimiyyətlə qələmə aldığı bir etirafını yada salmağa ehtiyac duyuram. O, hələ 1981-ci ildə A.Zamanovun "Sabir gülür" kitabına müqəddiməsində yazmışdı: "Müasirləri Sabir haqqında" kitabının nəşrindən sonra məlum oldu ki, biz böyük şair barəsində çox şeyləri bilmirmişik. Həmin monoqrafiyanın elmi məziyyətini Həmid müəllim, haqlı olaraq həm də onda görürdü ki, "Yazılış tərzini etibarilə bu əsərdə sosioloji təhlil ilə bədii təhlil bir-birini tamamlayır, beləliklə, Sabir kimə və nəyə gülür sualı ilə yanaşı, o, necə gülür sualına da cavab verilir".

Abbas müəllim Cənubi Azərbaycanla hər cür əlaqələrin canlandırılmasını, ədəbiyyatımızın İranda yaşayan soydaşlarımız arasında geniş yayılmasını, Cənubdakı ədəbi proseslə bizləri tanış etməyi özünün birinci dərəcəli vəzifələrindən biri sayır və bu vəzifənin yerinə yetirilməsi üçün fədakarlıqla çalışırdı. Bu münasibətlə 1980-ci illərin əvvəllərində "Azərbaycan müəllimi" qəzeti səhifələrində "Cənubdan səslər" adı altında maraqlı bir rubrika açmışdı. Həmin mövzuda nəşr etdirdiyi məqalələrin hər birində alim o illərdə Təbrizdə və Tehranda az da olsa nəşr edilən bədii kitablardan birini təqdim və təhlil edir, öz tələbələrini, gənc ardıcılarını da bu işə həvəsləndirirdi. Bir dəfə məndən soruşdu:

- Sən 25 il əvvəl dissertasiya yazanda oxuyub istifadə etdiyin ərəb əlifbasını unutmamısan ki?

Cavab verdim ki, "Xeyr, Quranı orijinalında oxumağım da bu işə öz müsbət təsirini göstərir".

- Bəs elə isə Təbrizdən, Tehrandan gələn təzə kitablara niyə reaksiya vermirsən?

Haqlı irad idi. Müəlliminin qarşımda qoyduğu vəzifə borcuma əməl edib bu mövzuda bir neçə yazı yazdım, elə onun təqdimatı ilə "Azərbaycan müəllimi" qəzetində dərc etdirdim. Bəli, A.Zamanov bizim ədəbiyyatçılar mühitində elə böyük nüfuz sahibi idi ki, onun daş qoyduğu yerə biz, tələbələrə həmişə baş qoymağa hazır idik. Güney Azərbaycan poeziyasının o zamankı ağsaqqalı Həbib Sahirin, xalqın səadəti uğrunda cavan canını qurban vermiş Əlirza Oqtayın, dahi sənətkar Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın kitabları haqqında həmin yazılarımın əmələ gəlib işıq üzü görməsi üçün mən öz unudulmaz müəlliminin işıqlı xatirəsinə minnətdaram.

A.Zamanov tərtib və mətnşünaslıq sahəsində də səmərəli çalışmış, M.P.Vaqif, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, N.Nərimanov, Ə.Haqverdiyev, S.Qənizadə, S.S.Axundov, B.Abbasızadə Hambal, S.Hüseyn və başqalarının ədəbi irsinin müxtəlif illərdə nəşrə hazırlanmasında tərtibçi, redaktor, şərhçi, müqəddimə müəllifi qismində böyük yaradıcılıq əməyi sərf etmişdir.

Abbas müəllimin hazırlayıb nəşr etdirdiyi tematik məcmuələr ədəbiyyatşünaslıq elmimizdə tərtibçilik mədəniyyətinin ən kamil nümunələrindəndir. İstedadlı tələbələrindən Kamran Əliyevin köməyi ilə tərtib etdiyi "Molla Nəsrəddinçi şairlər" adlı sanballı kitabda bu qəbildən olan on yeddi şairin irsindən səciyyəvi nümunələr toplanmış, onların hər birinin tərcümeyi-halı barədə ən zəruri məlumatlar verilmiş, şeirlərdə rast gəlinən əcnəbi sözlərin mənası mətnin altındaca açılmış, müəlliflərin şəkilləri dərc olunmuşdur.

Təkcə bunu yada salmaq kifayətdir ki, "Müasirləri Sabir haqqında" kitabında yerləşdirdiyi A.Səhhətin "Sabir" məqaləsinə Abbas müəllim 20 şərh vermişdir! Həmin şərhlərdə digər xalqlara məxsus görkəmli sənətkarlar, konkret bədii əsərlər, məşhur dövlət adamları, dövrü mətbuat nümunələri və s. haqqında müxtəsər, lakin dəqiq məlumat var. Bu, iynə ilə gor qazmaq məsələni yada salan çox ağır bir iş olub fədakarlığa bərabərdir. Odur ki, Abbas müəllimin tərtib etdiyi hər hansı kitabı vərəqləyən hər bir oxucu əlavə heç bir soraq kitabına, ensiklopediya və lüğətə müraciət etmədən həmin kitabdakı bütün vacib məqamları lazımı dərəcədə mənimsəyə bilər.

Abbas müəllimin həyat və yaradıcılığının bəzi məqamları kimi, onun dissertasiya müdafiə edib elmi dərəcə alması da sözün yaxşı mənasında böyük sensasiya doğurmuşdu. İş belə gətirmişdi ki, dostu, yaşadı, hətta tələbəsi olan həmkarlarının bir çoxu çoxdan elmlər namizədi, doktoru, professor olmuşdu. Onların arasında akademiya üzvləri də vardı. Müxtəlif səbəblər üzündən Abbas müəllimin müdafiə məsələsi gecikirdi. O, öz nəcib missiyası, az-çox maddi imkanları, məqalə və resenziyaları, ədəbi-ictimai tədbirlərdəki çıxışları ilə elmimizin ağsaqqalı Əziz Şərifdən tutmuş, tələbəsi Bəkir Nəbiyevə qədər bir sıra iddiaçılara əlindən gələn köməyi əsirgəməmiş, bəlkə elə bir də buna görə özünün elmi dərəcə alması məsələsi xeyli ləngimişdi. Moskvadakı görüşlərimizdən birində öz dostunu ərkyana məzəmmət edən professor Əziz Şərif Abbas müəllimə demişdi: "Sən nə vaxta qədər başqalarının dəyirmanına su tökəcəksən, öz dəyirmanını işlətməyin vaxtı keçir axı?!" Nəhayət, 1967-ci ildə dekabr ayının ikisində Abbas Zamanov namizədlik əsəri kimi müdafiəyə təqdim etdiyi dissertasiyası üçün birbaşa filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi alır. (Bu münasibətlə elmi şura əlavə bir yığıncaq da keçirməli olmuşdu).

Onun dissertasiyası belə adlanırdı: "M.Ə.Sabir və müasirləri". Abbas müəllim hələ ADU-nun filologiya fakültəsində çalışmağa başladığı 1948-ci ildən etibarən XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı fənnindən mühazirələr oxuyur, elmi axtarışlarında da bu istiqamətə üstünlük verirdi. Ədəbiyyatımızın

tarixinə yaxşı bələd olan alim istedadlı bir tədqiqatçı həssaslığı ilə müəyyən edə bilmişdi ki, keçən əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatı öz inkişafının yeni, mürəkkəb və məsul bir mərhələsinə daxil olmuşdur. Əsasən realist və romantik istiqamətlərdə inkişaf edən ədəbiyyatın milli azadlıq hərəkatı və xalqın milli özünüdərkinin inkişafı ilə təması bu zaman daha da genişlənib möhkəmlənmişdi. Ədəbiyyat yalnız kəskin sosial problemləri və prosesləri əks etdirmir, həm də öz bədii imkanları ilə bu proseslərə təsir göstərir, xalqın milli şüurunun formalaşmasını sürətləndirirdi. C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqqverdiyev, M.Hadi, Ə.Hüseynzadə, H.Cavid, A.Şaiq, N.Nərimanov, M.Ə.Rəsulzadə, Ü.Hacıbəyli kimi böyük yazıçı, şair, dramaturq, publisist və mütəfəkkirlərin yaradıcılıqlarında, ictimai-ədəbi görüşlərində Azərbaycan ədəbiyyatının yeni bir mərhələsinin bədii yetkinlik səviyyəsi, inkişaf qanunauyğunluqları öz əksini tapmışdır. Adları ədəbiyyatımızın tarixinə qızıl hərflərlə həkk edilmiş bu böyük ədəbi simalar arasında dahi satirik Mirzə Ələkbər Sabirin özünə məxsus şərəfli yeri var.

Sabirin sənətdə yolu, müxtəsər tərcümeyi-halı, ədəbi irsinin böyük məna və əhəmiyyəti haqqında ilk mötəbər məlumatı şairin müasiri və ən yaxın dostu, ixtisasca həkim olan görkəmli şair və tərcüməçi Abbas Səhhət (1874-1918) vermiş, "Hophopnamə"nin ilk nəşrini yoluna qoymuşdu. Bu geniş və dəqiq məlumat sonralar Sabirə dair nəşr olunmuş bütün tədqiqatlarda yetərincə kara gəlmiş, haqlı olaraq yüksək qiymətləndirilmişdir.

Sabirşünaslıq elmimiz böyük şairin vəfatından, "Hophopnamə"nin ilk nəşrlərindən sonra uzun müddət durğunluq mərhələsinə yaşamışdı. 1922-ci ildə Bakıda şairə heykəl qoyulduğuna, paytaxtın ilk kütləvi kitabxanasına onun adının verildiyinə baxmayaraq, Sabir haqqında kitablar bir yana dursun, peşəkar alimlərin geniş tədqiqatının nəticəsi olan iri həcmli, sanballı bir elmi məqalə belə yazılıb nəşr edilməmişdi. Çoxları bilmir ki, Azərbaycanda Sabir haqqında 1923-cü ildə nəşr olunmuş ilk kitabçanın müəllifi ADU-nun müəllimi, rus və qədim slavyan dilləri mütəxəssisi Aleksandra Vasilyevna Lukyanova (1894-1974) olmuşdur. O xanım Azərbaycan dilini bilmədiyinə görə Maarif komissarlığının sifarişilə Sabirin şeirləri rus dilinə tərcümə olunmuş, A.Lukyanova həmin sətri tərcümə əsasında öz əsərini rusca yazmışdı. Sonra bu kitabça Azərbaycan dilinə tərcümə edilib nəşr olunmuşdu... Məşhur ədib və tənqidçi, Stalin repressiyasının qurbanı olmuş Seyid Hüseyn (1887-1937) keçən əsrin 30-cu illərinin əvvəllərində Sabirin həyat və yaradıcılığı ətrafında xüsusi araşdırmalar aparmış, onun bu zaman hələ sağ olan ailə üzvləri, dostları, müəllim yoldaşları, keçmiş şagirdləri ilə görüşmüş, xatirələrini dinləmiş, bütün bunların əsasında 1934-cü ildə şairin "Bütün əsərləri"nin ("Hophopnamə"nin) yeni, mükəmməl nəşrini hazırlamış, həmin nəşrə yarı elmi, yarı bədii, çox da oxunaqlı bir müqəddimə yazmışdı. S.Hüseyn özü də Sabiri yaxından tanımış, bir müddət ona böyük şairlə dostluq etmək şərəfi nəsib olmuşdu. 1910-1911-ci illərdə Bakının Balaxanı kəndindəki camaat məktəbində müəllimlik edən Sabir ailəsinin güzəranına dəstək olsun deyə axşamlar Bakıda nəşr edilən bəzi qəzetlərin mətbəələrində mürəttib (tərtibçi), müsəhhih (korrektor) kimi çalışırdı. S.Hüseyn də sözü gedən çağlarda öz hekayə və məqalələrini nəşr etdirməklə yanaşı, mətbəədə də çalışırdı və onlar bu zəmində tanış olmuşdular... Sözü gedən geniş müqəddimədəki bir sıra çox maraqlı fakt və hadisələri, o cümlədən də şairin evlənmə tarixçəsini S.Hüseyn dostluq çağlarında bilavasitə Sabirin özünün ona danışdıqları əsasında işləyib hazırlamışdı. Professor Cəfər Xəndan 1940-cı ildə bu müqəddimədəki faktlardan da faydalanmaqla Sabirin yaradıcılığı haqqında ayrıca namizədlik əsəri yazmış, 1961-ci ildə isə "Şairin həyatı" adlı yaxşı elmi-bədii bir kitab nəşr etdirmişdi. Sabir irsinin peşəkar tədqiqatçıları professor Mir Cəlal Paşayev, AMEA-nın müxbir üzvü Əziz Mirəhmədov, dosent Həbibulla Səmədzadə, professorlar Məmməd Məmmədov, Alxan Bayramoğlu A.Səhhətin məlum müqəddiməsindən nəşət edən faktları öz tədqiqatlarında yeni tapıntıları ilə zənginləşdirmiş, özəlliklə də şairin satiralarının müfəssəl elmi təhlilini vermişlər. Lakin Sabirin öz müasiri olan Azərbaycan yaradıcı ziyalıları - şair, ədib, müəllim, jurnalist və mütərcimlərlə qarşılıqlı əlaqələri, ümumən müasirlərinin ona münasibəti, dərin hörmət və ehtiramı,

əlbəttə, barmaqla sayılan qədər az da olsa, bəzi nadan və mürtəcə müasirləri tərəfindən təqiblər, böhtanlar... açılmamış qalırdı. A.Zamanov öz tədqiqatları ilə çox zəngin faktlar əsasında sübut etdi ki, Sabir yaşadığı mühitdə heç vaxt kimsəsiz, köməksiz qalmamışdır. Xalq, onu təmsil edən mötəbər insanlar, qədirşünas oxucular həmişə öz qüdrətli şairini sevmiş, şeirlərini məmnun-məmnun, həvəs və həyəcanla oxumuş, bu sədaqətli oxucular dar gündə, özəlliklə ağır xəstə çağlarında öz kömək əlini sənətkara uzatmış, ona yardımçı olmuş, nadanların təqib və təhqirlərindən qorumuşlar. Müasirləri şairin hakim dairələrdə layiqincə qiymətləndirilmədiyindən sıxılır, kədərlənir, inciyir, lakin ruhdan düşmürdülər. Onlar inanırdılar ki, haqq nazilsə də, üzülməyəcək, dahi Sabir həyat səhnəsinə çıxan yeni, qədirşünas nəsillər tərəfindən yetərinə qiymətləndiriləcəkdir. Sabirin Abbas Zamanov tərəfindən araşdırılıb ümumiləşdirilən belə müasirləri arasında F.Köçərli, Qafur Rəşad, Abbas Səhhət, Əli Fəhmi, Üzeyir Hacıbəyli, Sara xanım Vəzirzadə, Tağı Şahbazi, Yusif Vəzir, Türfəsultan Rəhimbəyli, Şirin Qiyasbəyli, Əliabbas Müznib, Mehdi bəy Hacinski, C.Məmmədquluzadə, S.M.Qənizadə, Əli Razi, Əliskəndər Cəfərzadə, Qantəmir, Seyid Hüseyn, İsmayıl Həqqi, İsgəndər Qəffari, Abdulla Şaiq, Mustafa Mərdanov, Hacığa Abbasov, Nemət Bəsir, Əli Nəzmi, Məhəmməd Hadi kimi şair, nasir, jurnalist, müəllim, mütərcim və aktyorların yetmişdən artıq nümayəndəsi vardır!

Beləliklə də şəxsən şahidi olduğum namizədlik əsəri üçün elmlər doktoru dərəcəsi almaq Azərbaycan filologiya elminin tarixində çox nadir hadisə idi, lakin yeganə hadisə deyildi. İlk dəfə 1943-cü ildə görkəmli dilçi alim Məmmədəğa Şirəliyev namizədlik dissertasiyası kimi müdafiəyə təqdim etdiyi "Bakı dialekti" əsəri üçün birbaşa filologiya elmləri doktoru adına layiq görülmüşdü. Sonralar o, professor elmi adı almış, Azərbaycan Elmlər Akademiyasına üzv seçilmişdi. Dünya türkologiya elmində təqdir olunan akad. M.Ş.Şirəliyev uzun illər boyu (vəfat etdiyi günədək) Dilçilik İnstitutunun direktoru vəzifəsində çalışmışdı...

Abbas Zamanov da çoxdan layiq olduğu şöhrətə məhz elmlər doktoru olduqdan sonra qovuşmağa başladı. 1968-ci ildə akademiya Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyinin direktoru vəzifəsinə təyin edildi. 1974-cü ildə ona professor elmi adı verildi. Elə həmin ildə Türkiyə Cümhuriyyəti Dil Qurumunun üzvü seçildi, müsabiqə yolu ilə ADU-nun Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasının müdiri vəzifəsini icra etməyə başladı. 1980-ci ildə ona əməkdar elm xadimi adı verildi. 1982-ci ildə Yazıçılar İttifaqına üzv qəbul edildi. 1983-cü ildə Azərbaycan EA-nın müxbir üzvü seçildi. 1989-cu ildə Türkiyənin Konya şəhərindəki Səlcuq Universitetinin fəxri doktorluğuna layiq görüldü...

Abbas müəllim klassik irsi intensiv olaraq tədqiq etməklə yanaşı, çağdaşı olan cari ədəbi prosesi də diqqətlə izləyirdi. Onun yeni bədii və elmi kitablar, müasiri olan görkəmli yazıçı, alim və tənqidçilərin yubileyləri, digər dillərdən dilimizə çevrilmiş təzə əsərlər, Bakı, Gəncə, Naxçıvan teatrlarının premyeraları, təzə filmlər, qarşılıqlı ədəbi əlaqələr və s. haqqında məqalələri, ədəbi-nəzəri mübahisələrdə fəal iştirakı "Cari ədəbi proses və ədəbi tənqid" mövzusu daxilində ayrıca araşdırma üçün zəngin mənbədir. A.Zamanovun bu qəbildən əsərlərinin mühüm bir qisminin ayrıca kitablar kimi nəşr olunması təqdirəlayiq bir hadisədir ("Cənubdan səslər", toplayan, tərtib edən və müqəddimənin müəllifi Orxan Seyidov, elmi redaktoru akademik İsa Həbibbəyli, 364 səh., Bakı, 2010. "Seçilmiş əsərləri", tərtib edən akad. İsa Həbibbəyli; redaktoru Dilsuz, 311 səh., Bakı, 2003). Yeri gəlmişkən, f.e.n. Gülgün Rzayevanın "Abbas Zamanov" (Bakı, 1999) kitabının ciddi tədqiqat əsasında, həm də alimin yaradıcılığına yüksək ehtiram duyğusu ilə yazıldığını məmnuniyyətlə qeyd etməyi lazım bilirəm).

Abbas müəllimin məqalə və resenziyaları prinsipial, obyektiv mövqelərdən yazılmış ədalətli çıxışlar olduğu üçün həmişə rəğbətlə qarşılanırdı. Tək bircə resenziyasını yada salmaqla kifayətlənəcəyəm. "Yersiz müdaxilə" adlı bu rəy "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinin 9 dekabr 1956-cı il

tarixli sayında dərc olunmuşdu. Dahi Üzeyir Hacıbəylinin sözü gedən məşhur komediyasının tarixi əhəmiyyətindən bəhs edən müəllif göstərir ki, "əsərin yaşarılığına səbəb onun ürəkləri dilləndirən nikbin musiqisi, xalq müdrikliyindən doğan mənalı satirası və oynaq dramatik konfliktidir". Bunun ardınca elə ilk abzasdaca "filmin bəzi müvəffəqiyyətləri ilə yanaşı" sözlərindən sonra göstərilirdi ki, onun çəkilişində "ciddi nöqsanlara da" yol verilmişdir. Başlıca qüsurlar kimi göstərilirdi ki, filmi yaradanlar iş prosesində ilk mənbə olan məşhur komediyaya yersiz müdaxilə, əlavə və ixtisarlara etmiş, bununla da əsərin fikri-bədii səviyyəsinə xələl gətirmişlər. Abbas müəllim "Molla Nəsrəddin" jurnalının redaksiyasındakı epizodları filmə almağı əsassız hesab edir və göstərir ki, əsərdəki hadisələrin baş verdiyi 1910-cu ildə bu redaksiya Bakıda yox, Tiflisdə fəaliyyət göstərirdi. Abbas müəllimin bu mülahizəsinə də şərik olmamaq mümkün deyil: Cəlil Məmmədquluzadənin Gülnazı qaçıрмаq üçün Sərvərin düzəltdiyi kələyin iştirakçısı kimi göstərilməsi həqiqətən də tamaşaçıların çox ciddi etirazına səbəb olur...

Mirzə İbrahimovun "Böyük dayaq" romanı, Nəbi Xəzrinin "Avropa xatirələri" şeirlər məcmuəsi, Həmid Məmmədzadənin "M.F.Axundov və Şərq" monoqrafiyası, Əkrəm Əylislinin "Quşu uçan budaqlar" dramının səhnə təcəssümü, İlyas Əfəndiyevin "Xurşidbanu Natəvan" dramı, Süleyman Rəhimov, Rəsul Rza, Əziz Şərif və başqaları haqqında nəşr etdirdiyi məqalə və rəylər, 1988-ci ilin aprelində Azərbaycan Yazıçılar İttifaqında keçirilən yığıncaqda gənc ədəbi qüvvələrin yaradıcılığına dair çıxışı və s. Abbas müəllimin ədəbi prosesi diqqətlə izləyən və yaxşı bilən tənqidçi, nüfuzlu söz sahibi olduğunu dönə-dönə təsdiq etməkdədir.

Abbas Zamanov bütün şüurlu həyatını, istedad və bacarığını Azərbaycan ədəbiyyatının, ədəbi əlaqələrimizin tədqiqinə, nəşrinə və təbliğinə həsr etmiş görkəmli alim, tədqiqatçılarımızın böyük bir nəslinin yetişməsində müstəsna əməyi olan yorulmaz müəllim, xalqın taleyüklü problemləri yolunda canfəşanlıq nümunəsi göstərən möhkəm iradəli, qeyrətli Azərbaycan vətəndaşı idi. Halal şöhrəti vətənimizdən xeyli uzaqlarda yayılmış Abbas müəllimi yalnız yaxın qonşularımız İranda və Türkiyədə deyil, Avropa və Asiyanın bizdən uzaq ölkələrində də ədəbi-elmi dairələr, görkəmli alim, ədib və jurnalistlər on illər boyu Azərbaycan ədəbi-elmi fikrinin mötəbər bilicisi və təmsilçisi kimi tanımış, uyarlı problemlərlə bağlı onunla müntəzəm olaraq yazışmış, məsləhətləşmiş, ona inanmışlar. O, mənim bildiyimə görə, yeganə Azərbaycan alimi idi ki, uzaq-yaxın ölkələrdən aldığı məktub və teleqramların üstündə poçt şöbəsi, küçə adı, ev və mənzil nömrəsi əvəzinə cəmi üç kəlmə söz olardı: "Bakı, Abbas Zamanov".

"Ələxa" (Bağdad), "Qardaş ədəbiyyatlar" (Ərzurum), "Ulduz işığı" (Təbriz) və digər dərgilərdə Abbas müəllimin qarşılıqlı ədəbi əlaqələr sahəsindəki təmənnəsiz xidmətləri dərin minnətdarlıq duyğuları ilə etiraf edilir. Onların birindən alınmış bu səmimi etirafı həyəcənsiz oxumaq olmur: "Biz, Cənubi Azərbaycan ədibləri A.Zamanovun hər bir kitabını, məqaləsini səbirsizliklə gözləyirik. O, öz şəxsi nümunəsi ilə bizi tərbiyə edir, doğma ədəbiyyatı sevməyin, araşdırmağın yolunu göstərir". A.Zamanovun Azərbaycan ədəbiyyatı və elmi, qarşılıqlı ədəbi əlaqələr sahəsində böyük xidmətləri Bolqarıstan, Avstriya, Almaniya və bir sıra digər Avropa ölkələrində dönə-dönə etiraf edilmiş, minnətdarlıq duyğuları ilə yad olunmuşdur. AMEA-nın müxbir üzvü Yaşar Qarayevlə professor Şamil Salmanov bu qənaətlərində tamamilə haqlı idilər ki, A.Zamanovun şəxsiyyəti, alim və vətəndaş fəaliyyəti mənəvi yaddaşın, varislik hissəsinin nuruna qərq olub. Tədqiq etdiyi dövrün klassikləri ilə o qədər qaynayıb-qarışıb ki, Abbas müəllimin özünün surətini də daha çox Sabirin, Mirzə Cəlilin, Hüseyn Cavidin müasirləri arasında təsəvvürümüza gətiririk.

Ölkəmizin elmi-ədəbi ictimaiyyəti bu günlərdə görkəmli elm fədaisi, yorulmaz müəllim, qeyrətli vətəndaş Abbas Zamanovun 100 illiyini qeyd edir. İnanıram ki, onun elmi irsi gələcək yüzillikdə də, sonradan da, yəni Mirzə Cəlilin və Sabirin irsi durduqca yaşayacaqdır. Onların irsi isə ölməzdir.¹

Bəkir Nəbiyev,
akademik

Ədəbiyyat qəzeti.- 2011.- 7 oktyabr.- S.1-3.

525-ci qəzet.- 2011.- 7 oktyabr.- S.6;7.

¹ <http://www.anl.az/down/meqale/edebiyat/2011/oktyabr/205384.htm>
<https://old.525.az/view.php?lang=az&menu=7&id=34159&type=1#gsc.tab=0>

